

ΕΛΕΝΗ ΣΟΥΡΕΛΗ-ΓΑΛΑΝΗ

Ἡ Ἀχόπετρα τοῦ Σελλιοῦ καί τῆς Στράτσιανης

ΚΑΚΤΟΣ |

Ἀσυζητητί,
Χίλια τοῖς ἑκατό,
Εἴμαστε συνομήλικες
Μέ τήν γέφυρα Μπέλλεϋ,
Τήν σιδερένια,
Στό Παλιοχώρι τοῦ Πύργου Κόνιτσας,
Ἐβδομήντα δύο χρόνια, σύν ἕνα!
Μετά τόν ἐμφύλιο πόλεμο,
Κι αὐτή ἦρθε ἀπό ξένη χώρα,
Κομματιαστά,
Σίδερα, μέταλλα, ἄρμοι, βίδες.
Πολύ μακρυνά,
Σέ ξένα χώματα,
Στον ἰσημερινό τῆς Γῆς,
Σιμά στίς πηγές τοῦ Λευκοῦ Νείλου,
Γεννηθήκαμε
Πέντε ἀδέρφια.

Δασκάλα μου πρώτη
Ἡ κυρία Κοντυλένια,
Στήν Ζωσιμαία.
Ἄπέκει
Στό Θηλέων Γυμνάσιον,
Στό Ἀριστοτέλειον
Τοῦ Θερμαϊκοῦ Κόλπου,
Μιά ζεστή ἀγκαλιά.
Λαμπάδες ἀμέτρητες,
Φωτεινές,
Βιβλία,
Σοφοί δάσκαλοι
Στήν πόλη τῶν Ἀθηνῶν.

Η ΑΧΟΠΕΤΡΑ ΤΟΥ ΣΕΛΛΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΣΙΑΝΗΣ

Επιμέλεια
Γιώργος Προεστός

ISBN 978-618-215-089-4

© Εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ, Φεβρουάριος 2023

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΚΤΟΣ

Πανεπιστημίου 46

106 78 Αθήνα

Τηλ.: +30.210.3840524, +30.210.3844458

Φαξ: +30.210.3303098

www.kaktos.gr

e-mail: info@kaktos.gr

ΚΑΚΤΟΣ PUBLICATIONS

Panepistimiou 46

106 78 Athens - Greece

ΕΛΕΝΗ ΣΟΥΡΕΛΗ-ΓΑΛΑΝΗ

Η ΑΧΟΠΕΤΡΑ ΤΟΥ ΣΕΛΛΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΣΙΑΝΗΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 61235
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 23-5-2023
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. 9495320Y

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΚΤΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ	9
ΤΑ ΥΔΑΤΙΝΑ ΑΡΧΑΪΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ	22
ΛΥΓΚΟΣ ΚΑΙ ΤΥΜΦΗ	45
1821 - ΑΙ ΛΕΞΕΙΣ ΔΥΝΑΜΕΩΣ	49
Ο ΒΙΑΙΟΣ ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΟΜΑΖΩΜΑ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ	62
ΙΟΝΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ - ΠΑΡΓΑ	71
Η ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΟΠΝΙΤΣΑ, 1298-1592	76
ΧΤΙΣΤΕΣ, ΜΑΣΤΟΡΟΙ, ΠΕΛΕΚΑΝΟΙ	93
ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΠΥΡΙΔΩΝΑ ΣΟΥΡΕΛΗ	133
ΟΛΑ ΕΧΟΥΝ ΚΑΤΙ ΝΑ ΜΑΣ ΔΙΗΓΗΘΟΥΝ.....	141
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΕΔΡΟΥ, 28 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940 - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1949 ..	162
Η ΑΝΑΓΚΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΚΟΝΙΑ	168
Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΛΑΖΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ	179
ΤΟ ΜΟΙΡΓΙΟΛΟΪ	181
Ο ΦΩΝΟΓΡΑΦΟΣ	184
ΣΤΟ ΔΕΡΒΕΝΙ, 1946	186
Η ΑΓΙΟΚΑΡΑ, 1948	188
ΣΤΑ ΛΥΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ	193
ΤΟ ΛΙΝΟ ΜΙΣΟΦΟΡΙ	195
ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΘΕΡΙΣΜΟΙ	197
ΒΟΜΒΕΣ ΝΑΠΑΛΜ - Η ΚΑΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ	201
ΠΡΟΝΟΙΑ ΒΟΡΕΙΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	204
ΜΗΤΡΩΟ ΑΡΡΕΝΩΝ ΠΥΡΓΟΥ 1845-1933	207
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	249
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	264

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Προσπάθησα, στό μέτρο τοῦ ἐφικτοῦ, νά καταγράψω τήν ἱστορία τῆς Στράτσιανης, παλαιότερη ὀνομασία τοῦ Πύργου τῆς Κόνιτσας, ἐλπίζοντας νά ξυπνήσω τήν μνήμη καί τό θυμικό τῶν ἀνθρώπων. «Διδάξω οὐδέν, ὑπομνήσω» (τοῦ Ἐπίκουρου). Δηλαδή, τίποτε δέν θά διδάξω, θά ξυπνήσω τήν μνήμη, τήν Μνημοσύνη, τήν μητέρα τῶν Μουσῶν.

Ἡ πρώτη φωτιά πού ἀναψε στήν ἐστία τῶν καλυβιῶν ἦταν στόν οἰκισμό τῶν Σελλῶν καί στό Ἀντίκκλησι. Ἡ τοποθεσία ἦταν πάνω ἀπό τίς ὄχθες τοῦ Σαρανταπόρου, στά ἀρχαϊκά μονοπάτια.

Διαβάζοντας καί μελετῶντας τά βιβλία τῶν λογίων Ἡπειρωτῶν, καθώς καί τῶν διπλανῶν χωριῶν στά Μαστοροχώρια, διαπιστώνει κανείς πώς ὑπάρχουν καί τά ἴδια οἰκωνύμια. Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου τά οἰκωνύμια ἔγιναν στήν μνήμη τῶν γερόντων τοπωνύμια, π.χ. Σελλιό στήν Στράτσιανη, Σελλιό ἀπέναντι, στήν Μόλιστα, στήν Πουρνιά, στήν Καστάνιανη, στήν Φούρκα, τό Παλιοσέλλι στόν Σμόλικα, δύο τοπωνύμια στό Ἀσημοχώρι, τό Σελλό στήν Πυρσόγιανη, Σελλιό στήν Βούμπιανη, στό Σέλτσι-Ὁξυά, στήν Λυκόρραχη, στήν Ζέρμα-Πλαγιά. Θυμοῦνται οἱ ἠλικιωμένοι ὅτι δυτικά στά χωριά τοῦ Πωγωνίου, πάνω στίς ὄχθες τοῦ Θύαμι-Καλαμά, ὑπῆρχαν οἰκωνύμια τοῦ Σελλιοῦ, καθώς καί τό σημερινό χωριό πού φέρει τήν ὀνομασία Σελλειό, ἔξω ἀπό τό Ἀργυρόκαστρο. Ἀπό τό μαντεῖο τῆς Δωδώνης, τά Ἀκροκεραύνεια ὄρη, ἔως τό Σέλλι Βερμίου ξεδιπλώνεται τό μονοπάτι πού ὀδηγοῦσε στήν πελασγική Σαμοθράκη.

Αναφέρονται δύο ανασκαφές που έγιναν τό 1983 από ομάδα αρχαιολόγων στό σπήλαιο τῆς Μποΐλας (14.000-10.000 π.Χ.) τῆς ἐποχῆς τῶν παγετῶνων. Ἡ δεύτερη ανασκαφή ἔγινε τήν ἴδια χρονιά στόν κάμπο τῆς Κόνιτσας καί στήν Μεσογέφυρα τῆς Μολυβδοσκεπάστης, ἀποκαλύπτοντας μυκηναϊκά κτερίσματα σέ τάφους.

Μετά τήν ἔκρηξη τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας-Σαντορίνης, τό 1640 π.Χ., ἔρχονται στά ἠπειρωτικά παράλια οἱ Μυκηναῖοι, χτίζοντας τίς πρῶτες ἀποικίες. Ἀναζητοῦν ξυλεία γιά τά πλοῖα καί μεταλλεύματα γιά τά ὄπλα τους. Μυκηναῖος ἦταν καί ὁ Ὀδυσσεύς τῆς Ἰθάκης πού ἀκολουθεῖ τίς ὁδηγίες τοῦ μάντι Τειρεσία στήν ραψωδία Λ', τήν Νέκυια τῆς Ὀμηρικῆς «Ὀδύσσειας». Τήν συνέχεια τῶν περιπετειῶν του μᾶς δίνει ὁ Εὐγάμων στήν «Τηλεγονεία» (6^{ος} π.Χ.) καί ὁ Λυκόφρων ὁ Χαλκιδεύς στό ἔργο του «Κασσάνδρα ἢ Ἀλεξάνδρα». Οἱ δύο συγγραφεῖς ἀναφέρονται στήν ἴδρυση τοῦ μαντείου στό «Βούνειμα» ἀπό τόν Ὀδυσσεά, κοντά στήν πόλη Τράμπυια ἢ Δράβυια τῶν Πελασγῶν. Ὁ λόγιος καί ἱστορικός τῆς Κόνιτσας Γιάννης Λυμπερόπουλος ὑποστήριξε ὅτι τό μαντεῖο χτίστηκε στό σημερινό χωριό Πουρνιά-Σταρίτσανη, ἀπέναντι ἀπό τό στρατιωτικό Φυλάκιο τῆς Στράτσιανης.

Στούς ἱστορικούς χρόνους, ὁ Φίλιππος Β', σύζυγος τῆς ἠπειρώτισσας Ὀλυμπιάδος, ἐγκαθιστᾷ στήν παραμεθόριο τοῦ μακεδονικοῦ κράτους «ὄροφυλακές» καί χαράζει τόν στρατιωτικό δρόμο ἀπό τό Ἰόνιον πέλαγος μέχρι τήν Θράκη καί τόν Βόσπορο, ἐμποδίζοντας τήν κάθοδο τῶν ἐχθρικῶν φυλῶν. Οἱ ἐγγέλεις* Ἰλλυριοί εἶχαν σκοτώσει σέ μάχη τόν πάππο του Φίλιππο Α', ἔξω ἀπό τήν Καστοριά. Ὁ Αἰακίδης βασιλιάς Πύρρος ὀνόμασε τίς ὄροφυλακές «φυλακτήρια», οἱ Ρωμαῖοι κατακτητές «βίγλες» καί *cohors-ortis* (Κορτίνιστα - Ἄν-Νικάνορας), καί πάνω στό χνάρι τοῦ μακεδονικοῦ δρόμου χάραξαν τήν Ἐγνατία ὁδό. Ὁ αὐτοκράτορας τῆς Νέας Ρώμης, ὁ Ἰουστινιανός, τόν 6^ο αἰ. μ.Χ., ἔχτισε πολλούς ἀμυντικούς πύργους στό σύνορα καί στό στενά

* Ἐγγος: τό δόρυ, ἐνδεκάπηχυ, ἐκ ξύλου μελέας, ΙΛΙΑΣ Ζ 319.

περάσματα. Ένα παράδειγμα είναι ο Πύργος στην Στρατσιανη και ο Πύργος ως τοπωνύμιο, απέναντι στην Μόλιστα. Ο οικισμός του Σελλιού σε περίοπτη θέση, στο στένωμα του ποταμού, ονομάστηκε Στρατειανή, με πολλούς στρατιώτες.

Τό 1204, έγινε η πρώτη άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους. Ο δεσπότης της Ηπείρου Μιχαήλ-Άγγελος Κομνηνός δίνει την άδεια της εγκατάστασης στην επικράτειά του σε πολλούς βυζαντινούς πρόσφυγες με τα επώνυμα: Δούκας, Ρήγας, Πριμικήρης, Οικονόμου, Βρανάς, Πρωτόπαπας, Καβάσιλας κ.ά. Η Θεσσαλονίκη και τα Γιάννινα κατακτήθηκαν από τους Τουρκμάνους, είκοσι χρόνια νωρίτερα, τό 1430, πριν την δεύτερη άλωση του 1453. Οί Γιαννιώτες παρέδωσαν την πόλη τους, υπογράφοντας τον «όρισμό του Σινάν πασά». Πολλοί τιμαριούχοι-γεωκτίμονες και αξιωματούχοι εξισλαμίζονται. Ένας από αυτούς ήταν και ο πρόγονος του Άληπασά, στην Κόνιτσα, ο Ζεϊνέλ μπέης της οικογένειας της μητέρας του Χάμκως.

Κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας, τα επαγγέλματα που εξασκούσαν οί Στρατσιανίτες ήταν του στρατιωτικού φύλακα, του μάστορα, του ιερομονάχου διδασκάλου και του ξυλογλύπτη, μετά τον χαλασμό της Μοσχόπολης, τό 1769.

Αφιερώνεται ειδικό κεφάλαιο στους ξενιτεμένους μαστόρους του χωριού μας.

Έτυμολογικά: έρμηνεία των 73 οίκωνυμίων-τοπωνυμίων, όπως μας έδίδαξαν στό Άριστοτέλειο Πανεπιστήμιο οί δάσκαλοι Ν. Άνδριώτης και Μιχάλης Καραπιδάκης, βοηθούμενοι από έγκυρα λεξικά.

Παραθέτουμε τό Μητρώο Άρρένων 1845-1933 για τους νέους Στρατσιανίτες.

Τό βιβλίο τελειώνει με την γραφή 12 κεφαλαίων. Αναφέρονται στην ιταλογερμανική κατοχή και στον εμφύλιο πόλεμο, 1946-49.

Οφείλω πολλές ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη μου στις πολλές φίλες και συγχωριανούς που με βοήθησαν να γράψω αυτό τό μικρό πόνημα. Άντλησα πολύτιμες πληροφορίες από τά δύο τετράδια του Σπύρου Σουρέλη, με ιστορικές αναδιηγήσεις των ήλικιωμένων Στρατσιανιτών, των πάππων που είχαν γεννηθεί στην εποχή της άκμης του Άλη Τεπελενλή.

Ὁρισμένα ἱστορικά, δημοτικά τραγούδια ἐπιλέχθηκαν γιατί ἀντικατοπτρίζουν εἰκόνες καί γεγονότα τῶν βιοματικῶν κύκλων τῶν Ἡπειρωτῶν.

Ἑλένη Σουρέλη-Γαλάνη

Μοῦσα, τραγούδησέ μου γιά τόν άντρα τόν πολύτροπο
πού χρόνια πλανήθηκε, σάν πάτησε τῆς Τροίας
τό ιερό κάστρο καί πολλῶν ανθρώπων
γνώρισε πόλεις κι ἔμαθε γνῶμες
κι ἔπαθε συμφορές πολλές στά πέλαγα,
ἀναζητῶντας πῶς στήν πατρίδα του
νά ἐπιστρέψει ἄβλαβος, μέ τούς συντρόφους του.

***

ΑΝΔΡΑ ΜΟΙ ΕΝΝΕΠΕ, ΜΟΥΣΑ, ΠΟΛΥΤΡΟΠΟΝ, ΟΣ ΜΑΛΑ ΠΟΛΛΑ
ΠΛΑΓΧΘΗ, ΕΠΕΙ ΤΡΟΙΗΣ ΙΕΡΟΝ ΠΤΟΛΙΕΘΡΟΝ ΕΠΕΡΣΕΝ,
ΠΟΛΛΩΝ Δ' ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΙΔΕΝ ΑΣΤΕΑ ΚΑΙ ΝΟΟΝ ΕΓΝΩ·
ΠΟΛΛΑ Δ' Ο Γ' ΕΝ ΠΟΝΤΩ ΠΑΘΕΝ ΑΛΓΕΑ ΟΝ ΚΑΤΑ ΘΥΜΟΝ,
ΑΡΝΥΜΕΝΟΣ ΗΝ ΤΕ ΨΥΧΗΝ ΚΑΙ ΝΟΣΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ.

ΟΜΗΡΟΥ «ΟΔΥΣΣΕΙΑ», α 1-5

ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ:

Πάρε ένα καλοτράβηχτο γερό κουπί και φύγε
 ὥσπου νά φτάσεις σέ λαό πού θάλασσα δέν ξέρει
 και τρώει ανάλατο φαΐ και μήτε από καράβια αὐτός γνωρίζει
 κοκκινόπλωρα, μήτε τά δυνατά κουπιά πού εἶναι
 φτερά τῶν καραβιῶν.

Νά κι ένα σημάδι ἀλάνθαστο πού δέν θά σέ πλανέψει:
 Ὅταν, στόν δρόμο ἐκεῖ πού πᾶς, διαβάτη ἀνταμώνεις
 και ὀνομάσει λιχνιστήρι τό κουπί στόν ὦμο πού σηκώνεις,
 τότε μπῆξε τό δυνατό κουπί στήν γῆ, κι ἐκεῖ
 νά θυσιάσεις ὁμορφα σφαχτά στόν θεό Ποσειδῶνα,
 κριάρι, ταῦρο κι ἀγριογούρουνο βαρβάτο·
 και στήν πατρίδα γύρισε, ἱερές ἑκατόμβες κάνε
 σε ὅλους τούς ἀθανάτους θεούς πού κατοικοῦν
 στόν εὐρύ οὐρανό.

***

ΕΡΧΕΣΘΑΙ ΔΗ ΕΠΕΙΤΑ, ΛΑΒΩΝ ΕΥΗΡΕΣ ΕΡΕΤΜΟΝ,
 ΕΙΣ Ο ΚΕ ΤΟΥΣ ΑΦΙΚΗΑΙ, ΟΙ ΟΥΚ ΙΣΑΣΙ ΘΑΛΑΣΣΑΝ
 ΑΝΕΡΕΣ, ΟΥΔΕ Θ' ΑΛΕΣΣΙ ΜΕΜΙΓΜΕΝΟΝ ΕΙΔΑΡ ΕΔΟΥΣΙΝ·
 ΟΥΔ' ΑΡΑ ΤΟΙ Γ' ΙΣΑΣΙ ΝΕΑΣ ΦΟΙΝΙΚΟΠΑΡΗΟΥΣ
 ΟΥΔ' ΕΥΗΡΕ' ΕΡΕΤΜΑ, ΤΑ ΤΕ ΠΤΕΡΑ ΝΗΥΣΙ ΠΕΛΟΝΤΑΙ.
 ΣΗΜΑ ΔΕ ΤΟΙ ΕΡΕΩ ΜΑΛ' ΑΡΙΦΡΑΔΕΣ, ΟΥΔΕ ΣΕ ΛΗΣΕΙ:
 ΟΠΠΟΤΕ ΚΕΝ ΔΗ ΤΟΙ ΣΥΜΒΛΗΜΕΝΟΣ ΑΛΛΟΣ ΟΔΙΤΗΣ
 ΦΗΗ ΑΘΗΡΗΛΟΙΓΟΝ ΕΧΕΙΝ ΑΝΑ ΦΑΙΔΙΜΩ ΩΜΩ,
 ΚΑΙ ΤΟΤΕ ΔΗ ΓΑΙΗ ΠΗΞΑΣ ΕΥΗΡΕΣ ΕΡΕΤΜΟΝ,
 ΕΡΞΑΣ ΙΕΡΑ ΚΑΛΑ ΠΟΣΕΙΔΑΩΝΙ ΑΝΑΚΤΙ,
 ΑΡΝΕΙΟΝ ΤΑΥΡΟΝ ΤΕ ΣΥΩΝ Τ' ΕΠΙΒΗΤΟΡΑ ΚΑΠΡΟΝ,
 ΟΙΚΑΔ' ΑΠΟΣΤΕΙΧΕΙΝ ΕΡΔΕΙΝ Θ' ΙΕΡΑΣ ΕΚΑΤΟΜΒΑΣ
 ΑΘΑΝΑΤΟΙΣΙ ΘΕΟΙΣΙ, ΤΟΙ ΟΥΡΑΝΟΝ ΕΥΡΥΝ ΕΧΟΥΣΙ.

ΟΜΗΡΟΥ «ΟΔΥΣΣΕΙΑ», λ 121-134

«ΩΣ ΑΝΩ ΚΑΙ ΚΑΤΩ» (ΟΡΦΕΩΣ)*

Στό οὐράνιο στερέωμα, στήν Ἐαρινή Ἰσημερία ἀνατέλλει ὁ Ζω-
οδότης Ἥλιος στήν πρώτη μοῖρα τοῦ Κριοῦ, τήν μοῖρα τῆς Ἀν-
θρωπότητος, μέ κυβερνήτη τῆς Εἵμαρμένης τήν θεά Ἀθηνᾶ, στόν
ἔβδομο νόμο τῆς ἀλληλοεπιδράσεως τοῦ πνευματικοῦ Φωτός.
Ὁ Ὀδυσσεύς πατάει τήν θεσπρωτική γῆ κατευθυνόμενος βό-
ρεια καθώς λάμπουν ἀκόμη τά χιόνια στίς κορυφές καί ὁ ἥλιος
στά ζεῖδωρα φαράγγια. Χεῖμαρροι πέφτουν μέ ὄρμη, μέ βουη-
τό ἀνοιξιάτικο, χαράσσουντας τίς χαράδρες, φουσκώνοντας τίς
κοῖτες τῶν ποταμῶν. Ὁ πολύτροπος Ὀδυσσεύς προσπερνάει
τήν δυσχείμερον Δωδώνη καί θυμᾶται τήν ἐπὶ κληση τοῦ Ἀχιλ-
λέως πρός τόν ἄνακτα, Δωδωναῖον, Πελασγικόν Δία. Συνεχίζει
ἀσταμάτητος τήν πορεία του κι ἀπό μακρῶν ἀγναντεύει πολλά
κοπάδια ζώων νά βόσκουν στίς ὄχθες τῆς Παμβώτιδος λίμνης.
Ἄντρες καί γυναῖκες σελλαγίζου^{**} μέ δυνατές φωνές καί σφυρίγ-
ματα τά κοπάδια, ἔχοντας δυνατούς φύλακες τοῦς ποιμενικούς
σκύλους τῆς Πίνδου, τοῦς μολοσσούς.

Βαδίζει ἀδιάκοπα μέ τό κουπί στόν ὦμο, ἀνεβαίνει στίς ἀνη-
φοριές, διασχίζει δάση βελανιδιᾶς, ὄξυᾶς, λευκόδεσμης πεύκης,
ἐλάτων, ὥσπου κάποτε φθάνει στήν κορυφή τοῦ Ἱεροῦ Λύγκου
(ὁ Σμόλικας, 2637 μ.). Ἡλιοφώτιστοι νομάδες βοσκοί, πού δέν
ἀντίκρυσαν ποτέ στήν ζωή τους τήν θάλασσα, κοκκινόπλωρα
πλοῖα κι ἔτρωγαν ἀνάλατες τροφές, θά ὀνομάσουν τό κουπί
λιχνιστήρι. Ἐκεῖνος τότε στέκεται σ' ἓνα ξέφωτο ἀνάβοντας με-
γάλη πυρά μέ δάφνες, θυμᾶρι, φασκόμυλο πάνω στά δένδρινα
κλαδιά. Στρέφεται στήν πυργωτή κορυφή λέγοντας:

Ὀδυσσεᾶς: Ἱερέ Λύγκε, ἐσύ πού βλέπεις εὐκόλα στά σκοτάδια
τῆς Νύχτας, εἶμαι ὁ γιός τοῦ Λαέρτη, ὁ Ὀδυσσεύς ἀπό τήν
Ἰθάκη. Μοῦ ὑπέδειξε ὁ μάντης στόν Ἄδην, ὁ Τειρεσίας, νά
ιδρύσω τό μαντεῖο τοῦ Πετραίου, τοῦ Κρηναίου, του χθονίου
Ποσειδῶνος στό πῖό κρυφό ἄντρο πού κατοικοῦν οἱ Ναϊάδες

* Ὡς ἐν οὐρανῶ καί ἐπὶ τῆς γῆς (Κυριακή προσευχή).

** Σελλαγίζω: ὀδηγῶ τό κοπάδι στό φῶς, στόν ἥλιο.

Νύμφες. Φανέρωσε τό μυστικό σπήλαιο σ' έμένα πού άπαρ-
νήθηκα τό νησί μου, τήν Πηνελόπη καί τόν γιό μου Τηλέμαχο.
Σέ ρωτάω χωρίς έγωισμό, χωρίς έπαρση, μά τήν ώρα τούτη
πού μάς άκούει, πές μου, γιατί νά ίδρύσω τό τρίτο μαντείο
έδω ψηλά, εύθυγραμμισμένο μέ αυτά τής Δωδώνης καί του
Άχέροντος, όπως τά τρία άστέρια πού λάμπουν στήν ζώνη
του Ωρίωνος τούς χειμερινούς μήνες;»

Τερός Λύγκος: Διογενή άνακτα Όδυσσέα, έφτασες κοντά στήν
κορυφή μέ τήν βροχή καί τόν παγερόν άγέρα στά μάτια σου.
Μέ λασπωμένη τήν μάλλινη χλαίνη τρέμεις άπ' τό τσουχτερό
κρῦο πού σου περπονιάζει τήν σάρκα ίσαμε τά κόκκαλα.
Μεγάλε ταξειδευτή, άφησες πίσω τίς άμμουδιές του Όμήρου
καί τίς θάλασσες τών συναισθημάτων. Έρθεσ στα χιονοσκέ-
παστα ύψώματα, όπως σε συμβούλευσε ο Θηβαίος μάντις μέ
τό χρυσό σκῆπτρο.

Λαερτιάδη, πολυμήχανε Όδυσσέα, τήρα γύρω, κοίτα πιό πέρα
στό δεξί σου χέρι είναι ή Δρακόλιμνη μέ τούς άλπικούς τρί-
τωνες νά θυμίζουν μικροσκοπικούς άμφίβιους δράκους, τόσο
σε μάκρος όσο τό άνοιγμα τής παλάμης σου. Σαράντα όργυιές
παρακάτω κρύβεται ένα μεγάλο σπήλαιο μέ δύο εισόδους
στόν άξονα Βορρᾶ-Νότου. Ένα ύπόγειο, κρυστάλλινο ποτάμι
διασχίζει τήν άστραφτερή σπηλιά πού λαμπυρίζει από άσή-
μι, χαλκό, μόλυβδο. Ένωμένοι σταλακτίτες καί σταλαγμίτες,
φυσικά γλυπτά, θαυμαστές μορφές, όπως εκείνη τής Αθηνᾶς
πού γέρνει τήν κεφαλή της στηριζόμενη στό πολεμικό δόρυ.
Βαδίζοντας νότια, θά δείς σε μία κόγχη θηλυκά άγρια άλογα,
φορβάδες, νά παχνίζουν μέ τά νεογέννητα μικρά τους. Πρό-
σεξε, μίν τά λαχταρίσεις, ούτε νά τά διώξεις· προστατεύονται
άπό τίς Νύμφες.

Πολύτροπε Όδυσσέα, έρχόμενος στίς δύσβατες πλαγιές μας,
ποιούς άντάμωσες καί τί είδες γύρω σου;»

Όδυσσέας: Έπάνω στίς ράχες καί τά δροσερά λιβάδια, είδα καί
συνάντησα πολλές οικογένειες βοσκῶν Σελλῶν νά όδηγοῦν
άμέτρητα κοπάδια, σελλαγίζοντας βόδια, αργοπρόβατα καί
μαύρους χοίρους· βωτῆρες, αργοβοσκοί, μπλοβωτῆρες, σύβω-

τες. Ἐκεῖνοι μοῦ πρόσφεραν πλούσια φιλοξενία στήν δύσκολη πορεία μου. Ἐψησαν παχειά ἄρνια καί βιτούλια μοσχαράκια. Γεύθηκα τόν παστό μέ ἀνοιξιάτικα χόρτα, ψημένον στήν πήλινη γάστρα, ὅπως συνήθιζε ἡ Πηνελόπη μέ τίς Ἰθακίστιες γυναῖκες. Δοκίμασα τά θαυμαστά τυριά, ἀπό τούς ἀνθρώπους σου τυροκομημένα, τά καλύτερα στήν γεύση ἀπό ἐκεῖνα τοῦ Πολύφημου, πού ἔφαγε τούς ἕξι συντρόφους μου. Γεύθηκα κι ἕναν ξανθό οἶνο ἀπό τήν χώρα τῶν Εὐρυμενῶν. Μοῦ ἔφερε γλυκόν ὕπνο στά βλέφαρα κι ἀποκοιμήθηκα».

Ἰερός Λύγκος: Κάθε πατριά ζάει σέ ἀνοχύρωτους πρόχειρους οἰκισμούς γεννοβολῶντας πολλά παιδιά σέ καλύβες ἀπό κλαδιά. Ὅλοι περνᾶνε ἀπ' τόν ἕναν αἰῶνα στόν ἄλλο, ἀλλάζουν σώματα ἡλιοφώτιστα μέσ' στήν φύση, χαιρετίζοντας μέ τόν ἦχο τῆς φλογέρας καί τά μελωδικά τραγούδια τήν ζωή καί τόν θάνατο. Ζύγωσε ἡ ὥρα νά δώσεις τήν πολύτροπη γνῶσι σου, ἰδρύνοντας τό μαντεῖο.

Ὁ γιός τῆς νεκρῆς Ἀντίκλειας προσανατολίζεται στό κρυφόν ἄντρο. Μετράει σαράντα ὀργυιές καί τό βρίσκει. Σέ βραχῶδες ἔδαφος καί βαρύνωτισμένο χῶμα, μπήγει βαθειά τό κουπί-λιχνιστήρι. Στήν μεγάλη πυρά, θυσιάζει τόν ταῦρο, τό κριάρι κι ἕναν κάπρο πρός τιμήν τοῦ Πρωτοκάβειρου Ποσειδῶνος. Τά Βούνειμα, τό τρίτο μαντεῖο εὐθυγραμμίζεται μέ τό Δωδωναῖο θρόισμα καί τά ὑπόγεια νερά τοῦ Ἀχέρωντος πλησίον τῆς πελασγικῆς πόλεως Τράμπυια (Δράβυια).

Θά μείνουμε λίγο στήν ἐποχή τῶν Μυκηναίων. Μετά τήν πτώση τῆς Τροίας, ἔρχονται οἱ Τρωαδίτες* στήν Ἠπειρο καί οἱ Μυρμιδόνες τῆς Φθίας μέ τόν Νεοπτόλεμο καί τήν Ἀνδρομάχη. Ὁ μάντις Ἐλενος τούς ἀκολουθεῖ καί πορευόμενοι διά ξηρᾶς τήν Μαρωνεία τῆς Θράκης, τήν Δυτική Μακεδονία, καταλήγουν στήν Θεσπρωτία. Ὁ Νεοπτόλεμος καί ἡ Ἀνδρομάχη ἀποκτοῦν τρεῖς γιούς, τόν Μολοσσό, τόν Πήελο καί τόν Πέργαμο. Ἰδρύνουν τήν πόλη Βυλλίδα, κοντά στήν Ἀπολλωνία. Κατά μίαν ἐκδοχή,

* Τρῶες, ἑλληνικό φῦλο κατά τόν Διονύσιο Ἀλικαρνασσεά.

ὁ Νεοπτόλεμος ταξιδεύει στούς Δελφούς καί σκοτώνεται ἀπό τόν Ὀρέστη, τόν γιό τοῦ Ἀγαμέμνονος. Κατόπιν ἡ Ἀνδρομάχη παντρεύεται τόν Ἑλενο, ἀδελφό τοῦ Ἑκτορος, καί γεννοῦν τόν Κεστρίνο. Ὀνομάζουν τήν περιοχή Χαονία, ἰδρύουν τό νέο Ἴλιον καί τήν πόλη Βουθρωτό. Πεθαίνοντας ὁ μάντις Ἑλενος, τόν διαδέχεται ὁ γιός τοῦ Νεοπτόλεμου, ὁ Μολοσσός. Ἡ Ἀνδρομάχη φεύγει μέ τόν τρίτο γιό της Πέργαμο στήν Μυσία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου ἰδρύουν καί τήν ὁμώνυμη πόλη, τήν Πέργαμο.

Η «ΤΗΛΕΓΟΝΕΙΑ»

Μετά τόν Ὅμηρο, ὁ Εὐγάμων ὁ Κυρηναῖος, ἐπικός ποιητής τοῦ 6^{ου} αἰ. π.Χ., ἐμπνέεται τήν «Τηλεγόνεια», ὅπου περιγράφει τίς νέες περιπέτειες τοῦ Ὀδυσσέα μέ τόν γιό του Τηλέγονο ἀπό τήν Κίρκη.

Ὁ Πρόκλος (412-485 μ.Χ.), ὁ πιά σημαντικός ἐκπρόσωπος τῆς νεότερης νεοπλατωνικῆς σχολῆς ἐν Ἀθήναις, τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Πλάτωνος, διέσωσε μιά περίληψη τῆς Τηλεγόνειας στό ἔργο του «Χρηστομάθεια γραμματική», τήν ὁποία ἀναφέρει καί ὁ Πατριάρχης Φώτιος στήν «Βιβλιοθήκη» του (10^{ος} αἰ. μ.Χ.). Δημοσιεύθηκε τό 1953 ἀπό τόν A. Severyns, «La vita Homeri et les sommaires du cycle», Belles Lettres, Paris. Prokli fragmenta XII.

Ὁ Λυκόφρων ὁ Χαλκιδεύς, τραγικός ποιητής καί γραμματικός, ἔζησε στήν Ἀλεξάνδρεια τό πρῶτο μισό τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ. Ὁ Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος τοῦ ἐμπιστεύθηκε τήν ἔκδοση τῶν ἔργων Ἑλλήνων ποιητῶν γιά τήν περίφημη βιβλιοθήκη. Ἐγραψε πολλές τραγωδίες. Σώζεται ἓνα ποίημα γραμμένο σέ 1474 ἰαμβικούς στίχους ἔχοντας τόν τίτλο «Ἀλεξάνδρα ἢ Κασσάνδρα», ὅπου ἀναφέρεται ἡ Τράμπυια, τό νέο ὀρμητήριο τοῦ Ὀδυσσέα πού πολεμοῦσε τούς γειτονικούς Βρῦγες, ἓνα μακεδονικό φύλο στόν Γράμμο· ἀναγκάστηκαν νά μετοικήσουν στήν Μικρά Ἀσία, ἰδρύοντας τήν Φρυγία.

Στά πολύτιμα «Ἐθνικά», ἓνα γεωγραφικό λεξικό τῶν πόλεων, ὁ Στέφανος Βυζάντιος (538-573 μ.Χ.), λόγιος τῆς ἐποχῆς, ἀναφέ-

ρεται στά τοπωνύμια Τράμπυια καί Βούνειμα: «Τράμπυια, πόλις Ἡπειρίου, πλησίον Βουνείμων. Ὁ πολίτης καλεῖται Τραμπυεύς ἢ Τραμπυέτης», σ. 281, ἐκδόσεις Λειψίας, 1839. Καί: «Βούνειμα, πόλις Ἡπειρίου, οὐδετέρως, κτίσμα Ὀδυσσέως, ἦν ἔκτισεν πλησίον Τράμπυιας, λαβών χρησμόν ἐλθεῖν πρὸς ἄνδρας “οἱ οὐκ ἴσασι θάλασσαν” («Ὀδύσσεια», ραψωδία α, στ. 122). βοῦν οὖν θύσας, ἔκτισεν» πλησίον τῆς Τράμπυιας τό ἱερόν μαντεῖον καί ὁ Ὀδυσσεύς λατρευόταν ὡς μάντις.

Σέ αὐτό τό πλαίσιο, ἡ ἔρευνα μᾶς ὀδηγεῖ παράλληλα στό βιβλίο τοῦ Γ. Παπαβασιλειάδου, διδασκάλου ἐκ Τσαρίτσιανης, ἐκδ. 1925, Βουκουρέστι, «Ἱστορικά ἐκ παραδόσεως σημειώσεις περί τοῦ χωριοῦ Σταρίτσιανη-Πουρνιά, εἰς ἀρχαιοτέραν καί νεωτέραν ἐποχὴν», ἀναδημοσιευθέν στά τρία τεύχη 46, 47, 48 τοῦ περιοδικοῦ «Κόνιτσα» ἀπό τόν λόγιο Γιάννη Λυμπερόπουλο.

Μελετῶντας τό βιβλίο, ὁ Γιάννης Λυμπερόπουλος ἀνακαλύπτει δύο τοπωνύμια, παρεφθαρμένα στό διάβα τῶν αἰώνων. Γράφει στό βιβλίο του «Κόνιτσα, ἱστορία καί πολιτισμός, χρέος στόν τόπο μου» καθὼς καί στά «Κονιτσιώτικα», τό 1994, σημειώνει χαρακτηριστικά: «Δέν θᾶμαι βέβαια ὑπερβολικός ἐάν πῶ πῶς ἡ ὁμοιότητα αὐτῶν δύο τοπωνυμίων, τῆς ἀρχαίας δηλαδή Τράμπυιας καί τῆς κωμόπολης Τράπιας, πού ὑπαινίσσεται ὁ μακαρίτης δάσκαλος Γ. Παπαβασιλειάδης, μ' ἐρέθιζε πάντοτε. Τό τοπωνύμιο Τράπια ὑπῆρχε στήν Σταρίτσιανη, κι ὅταν ὁ Κ. Στεργιόπουλος μάζευε τά τοπωνύμια τῆς ἐπαρχίας Κονίτσης (βλ. ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ 1938, σ. 182) ὅποτε καί σημείωνε: “Τράπια ἢ στήν Ντράπια, τοποθεσία τῆς Πουρνιάς, ὅπου ἄλλοτε ἦτο ἀτραπός, ὀδηγοῦσα πρὸς τό Στένημα, μία ἐκ τῶν ἄλλοτε τριῶν συνοικιῶν τοῦ χωριοῦ”.

»Ἐπειδή ἡ ὑπαρξὴ τοῦ παλιοῦ Νεκροταφείου “οὔτινος ἢ ἔκτασις κι ὁ χῶρος μαρτυρεῖ ὅτι ὁ πληθυσμός τῆς κωμοπόλεως Τράπια ἦτο τριπλάσιος σχεδόν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νῦν Σταρίτσιανης”, μέ ἔβαλε σέ σκέψεις.

»Παραπέρα, ἤξερα πῶς τό ὄνομα τοῦ χωριοῦ, τό “Σταρίτσιανη”, προέρχεται ἀπό τό Σταριστάν (;) πού σημαίνει παλιό χωριό ἢ παλιός οἰκισμός (σλάβικα). Σέ μίαν ἄλλη ἐκδοχή, ἡ λέξη στά-

ρα μέ αναγραμματισμό γίνεται ή στάρα → ή ράτσα, ρίζα παλιά, κάτοικοι παλιοί, αρχαίοι.

»Ζήτησα κατόπιν νά ιδῶ ἄν τό ὄνομα Βούνειμα θύμιζε ἄλλη τοποθεσία. Ἐπειτα τή *Γινουβούνιμα*, τοποθεσία στά νότια τῆς Πουρνιάς. Καί τελικά τήν *Βούνιστα*, χαμηλά στήν ποταμιά».

Θά πρόσθετα ὡς ἐρευνήτρια καί τήν ἐτυμολογία τῆς κορυφῆς πάνω ἀπό τό χωριό: ή Γεροφωλιά, ή Ἱερή Φωλιά τίνος, μήπως τοῦ χαμένου μαντείου;

Στόν ἐπίλογό του, ὁ Γ. Λυμπερόπουλος ὑπογραμμίζει τά ἐξῆς: «Μέ τά παραπάνω γίνεται φανερό πώς ή προσπάθειά μου ἦταν νά ταυτίσω τήν ἀρχαία Τράμπυια μέ τήν Τράπια τῆς Σταρίτσιανης... Δέν εἶμαι εἰδικός. Ἡ δουλειά αὐτή εἶναι δουλειά ἀρχαιολόγου. Ἐγώ ἔκανα αὐτό πού ἔπρεπε καί πού μπορούσα: κείμενα ἀντέγραψα, μνημες παλιῶν ἔφερα στήν ἐπιφάνεια, λογικούς συσχετισμούς προσπάθησα νά κάνω».

Ἡ Σταρίτσιανη καί ή Στράτσιανη εἶναι χτισμένες ἀντικρυστά στίς δύο ὄχθες τοῦ Σαρανταπόρου πού χρησίμευαν ἐπί αἰῶνες καί ὡς ἀρχαϊκό μονοπάτι τῆς Δωδώνης πρὸς τήν Μακεδονία. Παίρνοντας τήν σκυτάλη ἀπό τόν μακαρίτη Γ. Λυμπερόπουλο, εὐελπιστοῦμε νά ἐπιχειρηθοῦν ἐρευνητικές ἀνασκαφές ἀπό ἔμπειρους ἀρχαιολόγους στήν εὐρύτερη περιοχή τῶν Μαστοροχωριῶν καί εἰδικά στήν Σταρίτσιανη-Πουρνιά, ὅπου πιθανόν νά εὐρίσκεται τό μαντεῖο πού ἴδρυσε ὁ πολύτροπος Ὀδυσσεύς.

Δύο σημαντικές ἀνασκαφές ἔγιναν στήν περιοχή τῆς Κόνιτσας. Τό 1983, ή ἐφορία παλαιοανθρωπολογίας-σπηλαιολογίας μαζί μέ τήν ὁμάδα τῶν ἀρχαιολόγων Ε. Κατζαμποπούλου, Ε. Παναγοπούλου, Ε. Ἀδάμ καί ἄλλων ἐπιστημόνων ἐργάστηκαν στήν ἀνασκαφή τῆς Μποῖλας* σέ μία σπηλιά, στήν ἀριστερή κοίτη τοῦ Βοῖδομάτη, δυτικά πρὸς τό στόμιο τῆς κοιλάδος τῆς Κόνιτσας. Ἀνακάλυψαν πολλά δείγματα τῆς ὑπαρξης ἀνθρώπινης ζωῆς στό τέλος τῆς παγετώδους ἐποχῆς, 14.000-10.000 π.Χ. Τροφосуλλέκτες, κυνηγοί ἄγριων ζώων, ψαράδες κατοι-

* Ἐπιχειρήσουμε τήν ἐρμηνεία τῆς λέξης. Εἶναι σύνθετη ἀπό τίς λέξεις βοή + λάς = ή πέτρα. Τό β μετατρέπεται σέ μπ καί σημαίνει τήν βοή τῆς πέτρας πού πέφτει ἀπό ψηλά.

κοῦσαν σέ παραποτάμιες σπηλιές, σέ δύσβατα περάσματα. Μέ τήν πάροδο τῶν αἰῶνων ἐξελίσσονται σέ κτηνοτρόφους, καλλιεργητές μικρῶν ἀγρῶν, σχηματίζοντας ἀνοχύρωτους οἰκισμούς μέ πρόχειρα καλύβια ἀπό κλαδιά. Τήν ἴδια χρονιά, τό 1983, ἡ ἀρχαιολόγος Ἀγγελική Ντούζουγλη διενεργεῖ σημαντική ἀνασκαφή στόν κάμπο τῆς Κόνιτσας, στίς τοποθεσίες Λιατοβούνη καί Κλειδονιάβουστα. Στήν δημοσιευμένη ἔρευνά της «Ἡ κοιλάδα τοῦ Ἀώου», ἀναφέρει πλῆθος μυκηναϊκῶν εὕρημάτων, ὅπως ἀγγεῖα κορινθιακά, ἀττικά, γεγονός πού ἀποδεικνύει τό ἐμπόριο τῶν Μυκηναίων στήν περιοχή. Στήν δεκαετία 1930-39, ὁ Ἄγγλος ἐρευνητής Hammond ἀναφέρεται στήν περιοχή στό δίτομο ἔργο του «Ἡπειρος». Στίς σελίδες 318 ἕως 326, γράφει πώς οἱ κάτοικοι τῆς Μεσογέφυρας, στήν Μολυδοσκεπάστη, βρῆκαν ἐπάνω στόν λόφο δύο ὀρειχάλκινα μυκηναϊκά ξίφη, λάμες ξιφιδίων, πῆλινα ὄστρακα.

ΤΑ ΥΔΑΤΙΝΑ ΑΡΧΑΪΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ

Οί βοσκοί, οί βωτῆρες καί οί αἰγοπόλοι ἐχάραζαν τ' ἀρχαῖκά μονοπάτια στίς ὄχθες τῶν ποταμῶν καί στίς χαράδρες. Μέ τά πρῶτα κρῦα τοῦ φθινοπώρου, οί ποιμένες, σελλαγίζοντας μέ φωνές καί σφυρίγματα, ὀδηγοῦσαν τά μεγάλα ποιμνιά τους στά δυτικά παράλια τῆς Θεσπρωτίας μέ τό ἠπιότερο κλίμα ἢ ἀνατολικά στούς θεσσαλικούς κάμπους. Τήν ἀνοιξη, ὅταν ζέσταινε ὁ καιρός, ἐπιστρέφανε ψηλά στίς θερινές βοσκές ἀπό τά ἴδια μονοπάτια τῆς Πίνδου· ἀπό τά χειμαδιά στά καλοκαιρινά λημέρια.

Κορίνθιοι, Ἀχαιοί, Ἡλεῖοι καί Χαλκιδεῖς, μυκηναϊκά φῦλα ἀναζητοῦσαν μετά τό 1500 π.Χ. καλύτερες συνθῆκες εὐρεσης καί παραγωγῆς προϊόντων καί ἀγαθῶν, κατέχοντας μιά ἀνεπτυγμένη τεχνολογία καί προηγμένο πολιτισμό. Ἐρχονται στά παράλια τῆς θεσπρωτικῆς γῆς καί ἐγκαθιστοῦν ἀρχικά μικρούς ἐμπορικούς σταθμούς, ἀνταλλάσοντας μέ τούς Ἡπειρωτές ὄπλα, ξίφη, σιδερένια ἐργαλεῖα, κεραμικά ἀγγεῖα, ὑφάσματα μέ τήν ξυλεία τῶν δασῶν, τά δέρματα τῶν ζώων καί τά μεταλλεύματα. Προϊόντος τοῦ χρόνου, ἰδρύουν ἀποικίες, τήν Ἐφύρα, τήν Κίπερη, τήν Πανδοσία καί πολλές ἄλλες. Ὁ καθηγητής Θεοδοσίου Τάσιος ἀκριβολογεῖ σαφέστατα, ὅταν τιτλοφορεῖ τήν μελέτη του γιά τίς εὐβοϊκές ἀποικίες στήν Κύμη καί τήν Νεάπολη τῆς γειτονικῆς Ἰταλίας «Ἡ μεταφύτευση τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Τεχνολογίας τῶν Μυκηναίων στίς ἰδρυθεῖσες ἀποικίες». Ὁ σοφός δάσκαλος χρησιμοποιεῖ τήν λέξη «μεταφύτευση», παρομοιάζοντας τήν τεχνολογία σάν ἕναν σπόρο τῆς τεχνογνωσίας σέ νέους ἀνθρώπους.

Στά ἠπειρωτικά παράλια, ἐρχόμενοι οί νέοι ἀποικοὶ ἀκολου-

θοῦν τὰ ἀρχαῖκά μονοπάτια τῶν βοσκῶν, ψάχνοντας τὴν ὕλη στὰ πλούσια δάση τῆς ἐνδοχώρας· ψάχνουν ὑψηλούς κορμούς δένδρων, τοὺς μεταφέρουν μὲ σχεδίες πάνω στὰ νερά τοῦ πλωτοῦ Θύαμι ἢ τοῦ Λούρου. Στὶς παραλιακὲς ἀποικίαις τοὺς περιμένουν οἱ ἔμπειροι ναυπηγοί, οἱ караβομαραγκοί, γιὰ νὰ χτίσουν πλοῖα, τὶς πεντηκοντόρους.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη ἔφερε στὸ φῶς θολωτοὺς μυκηναϊκοὺς τάφους μὲ πολλὰ κτερίσματα στὸ Νεκρομαντεῖο τοῦ Ἀχέροντος, στὴν Παραμυθιά, στὸ Ζαγόρι, στὴν Κόνιτσα καὶ στὸ Πωγώνι.

Ἐλᾶτε μαζί μου νὰ διαβοῦμε προσεκτικὰ τὶς ὄχθεις τῶν ποταμῶν, ἀνακαλύπτοντας τὶς πηγές, σκαρφαλώνοντας ἐπάνω στὶς κορυφές. Ὁ Θύαμις-Καλαμᾶς, μήκους ἑκατὸ χιλιομέτρων, πηγάζει ἀπὸ τὸ ὄρος Ντουῦσκο (Δουῦσκο), στὸ Πωγώνι, κοντὰ στὴν Μερόπη, καὶ ἐκβάλλει στὸ Ἴόνιον πέλαγος, πάνω ἀπὸ τὴν Ἡγουμενίτσα. Ζεῖδωρος, διάφανος, καθάριος ὁ γαλαζοπράσινος Βοῖδομάτης, μὲ τὶς ἄγριες πέστροφες νὰ χοροπηδοῦν στὰ κρυστάλλινα νερά του, ἔχει μῆκος δεκαπέντε χιλιομέτρων, τέκνον τῆς χαράδρας τοῦ Βίκου μὲ τὸ βάθος τῆς νὰ ξεπερνᾶει τὰ ἐννιακόσια μέτρα. Κατρακυλάει βιαστικὰ νὰ σμίξει μὲ τὸν Σαραντάπορο καὶ τὸν Ἀῶο, κάτω στὴν παλιὰ γέφυρα τῆς Μέρτζιανης. Ἐνωμένοι, συνεχίζουν τὴν ροή τους μὲ νερά ἀνακατωμένα ἕως τὸν κόλπο τῆς Αὐλῶνος, στὴν Ἀδριατικὴ θάλασσα.

Ὁ Ἀῶος (Αἴας) ποταμὸς διανύει μιά ἀπόσταση διακοσίων πενήντα χιλιομέτρων καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἑβδομήντα μέσα στὴν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας· λίγο πρὶν διασχίσει τὸν κονιτσιώτικο κάμπο, χαμηλώνει τὴν ὄρμή του, γιὰ νὰ περάσει κάτω ἀπὸ τὸ πέτρινο, μονότοξο γιοφύρι πού ἔχτισε τὸ 1869-70 ὁ πρωτομάστορας Ζιῶγας Φρόντζος. Εἶναι ψηλά οἱ πηγές τοῦ Ἀῶου, στὶς κορυφές τῆς Πίνδου, κοντὰ στὸ Μέτσοβο, στοὺς ἀρχαίους Αἴθικες.

Σὲ ὑψόμετρο, παραπάνω ἀπὸ χίλια μέτρα, εἶναι τὸ ὄρος Κίτιον, ἀπὸ τὶς πλαγιές τοῦ ὁποῖου πηγάζουν πέντε σημαντικοὶ ποταμοί, πού ρέουν καὶ χύνονται σὲ διαφορετικὲς θάλασσες: ὁ Ἄραχθος καὶ ὁ «θεός» Ἀχελῶος στὸ Ἴόνιον πέλαγος, ὁ Ἀῶος, ὁ Σαραντάπορος καὶ ὁ Βοῖδομάτης ἐνωμένοι στὰ νερά τῆς Ἀδρι-

ατικῆς. Ὁ ποταμός Πηνειός πηγάζει ἀπό τήν ὄρεινὴ Πίνδο καί χύνεται στήν Θεσσαλική θάλασσα.

Εἶναι σημαντικό νά ἀναφέρουμε καί τό νότιο, ὑδάτινο μονοπάτι· οἱ ποταμοί Ἀχέρων, Λοῦρος (Ἴναχος) καί τῆς Τύριας πηγάζουν ἀπό τόν Τόμαρο-Ὀλύτσικα, μέ νότια κατεύθυνση στό Ἴόνιον πέλαγος. Ἡ ἱερὰ ὁδός τοῦ μαντείου τῆς Δωδώνης διέσχιζε τήν κοιλάδα τοῦ πλωτοῦ Λούρου, ὅπου εἶναι χτισμένα τά σημερινά χωριά ἡ Κοπάνη καί τό Θεριακήσι, μέ τά ἐρείπια πελασγικῆς ἀκροπόλεως.

Ὁ δεύτερος χερσαῖος δρόμος πρὸς τήν Μακεδονία καί τήν Θεσσαλία τῶν κατοίκων τῆς ἀρχαίας Πασσαρῶνος καί τῆς Δωδώνης ἀρχίζε ἀπό τόν λόφο τῆς σημερινῆς Καστρίτσας, στήν κορυφή τοῦ ὁποίου δέσποζε ἡ ἀκρόπολις Τέκμων, περιτειχισμένη ἀπό τόν Μολοσσό βασιλιᾶ Θαρῦπα, τό 425 π.Χ.

Ἀνηφορικό τό μονοπάτι στό ἀνατολικό Μιτσικέλι (τό Μενοίτιον). Στενό, δύσβατο, ἐπικίνδυνο μέ πολλές κατολισθήσεις ἀπό τίς νεροφαγιές, τούς χειμάρρους, τίς λακκοῦβες, τίς λάσπες. Φθάνοντας στό ὕψωμα τοῦ Δρίσκου, ὁ δρόμος κατηφόριζε ἕως τήν γέφυρα τοῦ Ἀράχθου (Μπαλντούμα) καί πάλι ἀνηφόριζε ἕως τό Πουρνάρι, τά τρία Χάνια, τό Δερβέσι, τόν Ζυγό, τό Βοτονόσι, μέ ἴχνη πελασγικῶν τειχῶν. Δέν εἶχε χτιστεῖ ἀκόμη τό Μέτσοβο. Τό 48 π.Χ. κατέλυσε βαρεια ἄρρωστος ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἀπό κακοήθη πυρετό. Οἱ κάτοικοι στό Βοτονόσι τόν θεράπευσαν μέσα σέ τρεῖς ἡμέρες. Ὁ Καῖσαρ φεύγοντας τούς ἀφῆσε στρατιωτική φρουρά, ἀπέναντι· κατηύθηνε τίς ρωμαϊκές λεγεῶνες στήν Θεσσαλία, στά Φάρσαλα. Μαινόταν ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἀνάμεσα στόν Πομπήιο καί τόν Ἰούλιο Καίσαρα καί τελικά νίκησε ὁ Ἰούλιος, στίς 8 Αὐγούστου τοῦ 48 π.Χ., σέ μιά ἀπό τίς κρισιμότερες μάχες. Ἡ ρωμαϊκή Σύγκλητος, τό 44 π.Χ., τόν ἀνακήρυξε ὡς ἰσόβιο δικτάτορα.

Σχεδόν ὅλοι οἱ Γιαννιωῆτες ἀκολουθοῦσαν τό ἴδιο μονοπάτι πρὶν τήν κατασκευή τῆς σύγχρονης Ἐγνατίας ὁδοῦ.

Λές καί ἦταν χθές, ἐμεῖς τοῦ ἐξήντα οἱ φοιτητές, μέσ στήν καρδιά τοῦ χειμῶνα, παίρναμε τό λεωφορεῖο τοῦ ΚΤΕΛ, σκαρφαλώνοντας στίς ἐπικίνδυνες στροφές γιά τήν ὀμορφη Θεσσαλονίκη.

ὁ Νικήτας Παπαγιάννης, ἡ Λουκία Μαρνέλη, ὁ Γιάννης Βακόλας, ἡ Κάλλυ Κυριαζῆ, ἡ Δρόσω Κατσίλα, ἡ Ἐλένη Πιτούλη, ὁ Γιάννης Κοντογιάννης καί πολλοί ἄλλοι γνωστοί Ἑπειρῶτες. Ὁ ὁδηγός ἔστριβε δεξιά μετὰ τό σπήλαιο τοῦ Περάματος καί ἀνηφόριζε στό γυμνό βουνό. Ἡ λίμνη φάνταζε διάφανη, κρυστάλλινη, μισοπαγωμένη. Ἡ ἄχνα τῆς πρωινῆς ομίχλης κάλυπτε τό νησί μέ τά πετρόκτιστα μοναστήρια. Καθώς ἀνεβαίναμε, τό λεωφορεῖο ἀγκομαχοῦσε, πήγαινε ἀργά, ντούκου-ντούκου. Τσουχτερό κρῦο, τά τζάμια θόλωναν, κι ἐμεῖς τουρτουρίζαμε. Περάσαμε τόν χιονισμένο Δρῖσκο, ὁ τόπος θυσίας τοῦ Λορέντζου Μαβίλη. Φθάνοντας κάποτε στόν Κάμπο τοῦ Δεσπότη, ἐρημιά πάνω στά χίλια μέτρα. Τό φρέσκο χιόνι, πάνω ἀπό ἕνα μέτρο, εἶχε κλείσει τόν ἀμαξιτό δρόμο. Ὁ ὁδηγός κατέβηκε μέ τόν εἰσπράκτορα κι ἄρχισαν νά φτυαρίζουν τό χιόνι. Ἐμεῖς ὅλοι πεταχτήκαμε ἔξω κι ἀρχίσαμε τόν χιονοπόλεμο· πέφταμε, κυλιόμαστε στό μαλακό χιόνι, κοκκίνιζαν οἱ μύτες, τά μάγουλα, οἱ παλάμες, τό τρώγαμε, τινάζαμε τά ροῦχα μας, ξαναπέφταμε, γινόμαστε χιονάνθρωποι, χοροπηδούσαμε γιά νά ζεσταθοῦμε, νιώθαμε ἐλεύθεροι.

«Ἐρχεται μαῦρο σύννεφο, μεγάλη ἀντάρρα, νά βιαστοῦμε», εἶπε ὁ ὁδηγός, «μπῆτε μέσα, νά προλάβουμε τήν βαρυχωνιά».

Ο ΣΑΡΑΝΤΑΠΟΡΟΣ

Ποταμέ, μωρ' ποταμέ, τρίκορφε βασιλικέ μου,
 Ποταμέ μου, ὅταν γυρίζεις, πῶς κυλᾶς, πῶς κυματίζεις;
 Ποταμέ, ὦρέ ποταμέ μου καί σγουρέ βασιλικέ μου,
 Πᾶρε με, μωρ' ποταμέ μου, τρίκλωνε βασιλικέ μου,
 Πᾶρε με στά κύματά σου, στά στριφογυρίσματά σου.

Πολυφωνικό δημοτικό τραγούδι τῆς Βορείου Ἠπείρου

Σέ ὑψόμετρο 1500 μέτρων εἶναι ἡ Μαύρη Πέτρα τοῦ Γράμμου καί πηγάζουν δύο ποτάμια, ἀδελφικά· ὁ Ἀλιάκμων, μήκους 302 χιλιομέτρων, κινεῖται πρὸς βορρᾶν, διασχίζει τήν δυτική Μακεδονία καί χύνεται στόν Θερμαϊκό κόλπο. Ὁ μικρότερός του,

ὁ Σαραντάπορος, μήκους 50 χιλιομέτρων, χειμαρρώδης, αείρροος, κυλάει νοτιοδυτικά, στήν Λάκκα τῶν Μαστοροχωρίων. Μέ τό ἴδιο ὄνομα ὑπάρχει ἕνα δεύτερο ποτάμι πού βρίσκεται στήν Ἐλασσῶνα, δυτικά τοῦ Ὀλύμπου. Στούς βαλκανικούς πολέμους, στίς 8 Σεπτεμβρίου 1912, ὁ ἑλληνικός στρατός νίκησε τούς Τούρκους σέ μιά κρίσιμη μάχη γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἡπείρου. Στίς 10 Φεβρουαρίου 1913, ἐλευθέρωσαν τό χωριό μας, τήν Στράτσιανη, πρὶν τήν εἴσοδό τους στά Γιάννινα στίς 21 Φεβρουαρίου 1913. Ὁ τρίτος Σαραντάπορος ἔχει τήν ἴδια ὀνομασία κι εἶναι παραπόταμος τοῦ Ἀράχθου.

Τούς καλοκαιρινούς μῆνες, ὁ δικός μας Σαραντάπορος φιδοσέρνεται κάτω ἀπό τά σπίτια μας, ἥσυχος, γαλήνιος, σχεδόν φιλικός. Στήν διάρκεια τοῦ χειμῶνα καί τῆς ἀνοιξης, τόν ἀκοῦμε καί τόν ἀντικρῦζουμε σάν θυμωμένο θεριό, θολωμένο καί ἄγριο, μέ ἀπόκοσμη βοή καί ἄχνα. Ὁρμάει φουσκωμένος καί πλημμυρίζει τά περάσματα, γκρεμίζει γέφυρες, πνίγει τούς ἀνθρώπους, καθώς βιάζεται νά σμίξει μέ τόν Ἀῶο καί τόν Βοῖδομάτη στήν Μέρτζιανη. Ὅλα τά Μαστοροχώρια, χτισμένα ἀντικρυστά στίς δύο ὄχθες του, δέχονται τήν δροσερή καί τήν πολύχρωμη αὔρα του. Εἶναι τό δικό μας ποτάμι μέ τούς σαράντα πόρους, τά σαράντα περάσματα.

**«Πές μας, Διοτίμα τῆς Μαντίνειας,
Σαράντα Πόροι, σαράντα Πενίες,
Πόσοι Ἔρωτες καί πόσες μεταμορφώσεις;»**

Ἡ γέφυρα

Ἡ κατασκευή μιᾶς γέφυρας εἶναι ἀνθρώπινο ἔργο, καθώς ἐνώνει-ζευγνύει τίς δύο ὄχθες ἐνός ποταμοῦ, μιᾶς θάλασσας, ἐνός χάσματος· μικραίνει τίς ἀποστάσεις, φέρνει πλησιέστερα τούς κατοίκους γειτονικῶν οἰκισμῶν. «Ἀρχή σοφίας, ἡ τῶν ὀνομάτων ἐπίσκεψις» (Ἀντισθένης ἢ Προδίκου). Ἀναφέρει ὁ φιλόσοφος Σωκράτης στό πλατωνικό ἔργο «Κρατύλος»: «Ἄνθρωποι σοφοί,

λεπτολόγοι, μετεωρολόγοι, πρίν ἀπό μένα, σέ ἀπώτερη ἐποχή, δημιούργησαν τίς λέξεις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης».

Ἐνα παράδειγμα λέξεως τῶν ἀρχαίων δημιουργῶν εἶναι ἡ σύνθετη λέξις «γέφυρα»: ἡ πρώτη συλλαβή γε-γῆ ἔχει ὡς παράγωγο τό ρῆμα στήν παθητική φωνή γεό-ομαι, πού σημαίνει «γίνομαι γῆ». Δεύτερη ἀκολουθεῖ ἡ πρόθεσις «ἐπί», τῆς ὁποίας τό γράμμα ἰῶτα ἀποβάλλεται στόν σχηματισμό· τό σύμφωνο «πί» μετατρέπεται σέ «φί» πρό τῆς δασεινομένης λέξεως «ὔδωρ». Τά δύο ἔψιλον συναιροῦνται σ' ἓνα ἔψιλον καί τό ἀποτέλεσμα εἶναι ἡ γέφυρα, ὡς λέξις. Τοιουτοτρόπως, ἡ ἀνάγκη ὀδηγεῖ τόν ἄνθρωπο νά κατασκευάσει μία λωρίδα γίννη, ξύλινη ἢ πέτρινη, ἐπάνω ἀπό τά νερά, διευκολύνοντας τήν διάβασή του, ἀπέναντι. Στήν ἀρχή, κόβει μέ τόν πέλεκυ τούς κορμούς τῶν δένδρων ἀπό τό δάσος, τούς πελεκάει, τούς δίνει σχῆμα, τούς δένει γερά πάνω σέ στηρίγματα, δημιουργῶντας μία ξύλινη γέφυρα πού ἐμεῖς τήν ἀποκαλοῦμε «λιάσα». Στό Μέγα Ἐτυμολογικόν Λεξικόν καί τοῦ Ἡσιόδου, Ἐκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ, ἡ «ύλάστρια» καί ἡ «ύλασσα» σημαίνουν ξυλεία, ὕλη, δάσος. Ἡ «ύλασία» στό Λεξικό Liddell & Scott ἐρμηνεύεται ὡς ἡ συλλογή κομμένων ξύλων. Ἡ «λιάσα» ἔφθασε ἕως τίς μέρες μας μέ τήν παραφθορά τῶν λέξεων «ύλάστρια», «ύλασσα» καί «ύλασία».

Παρόμοια ξύλινη, κρεμαστή γέφυρα ὑπῆρχε στό μονοπάτι γιά τήν Πλάβαλη-Ἁγία Βαρβάρα πρὸς τό Κεράσοβο-Ἁγία Παρασκευή καί μία μικρότερη πρὸς τό Πεντασύνορο, ὅπως ἀναφέρει ὁ πατέρας μου. Οἱ συγχωριανοί μας εἶχαν τά καλύτερα χωράφια στό Πεντοσύνορο, ὅμως οἱ γείτονές μας Πυρσογιαννῖτες καταπάτησαν τά ἀνωτέρω κτήματα. Τό 1968, ἔγινε δίκη καί ἀναγνωρίστηκε ἡ νομή, ἡ κυριότητα καί ἡ ἰδιοκτησία τῶν Στρατσιανιτῶν ἔναντι τῶν καταπατητῶν.

Οἱ ἄνθρωποι, μέ τό πέρασμα τῶν αἰώνων, ἔμαθαν νά χτίζουν πέτρινα γεφύρια, καθὼς οἱ πεπειραμένοι μάστορες ἀντικατέστησαν τά σαπισμένα ξύλινα γεφύρια μέ τά πέτρινα. Ἀρχαιολόγοι ἐντόπισαν στόν νομό τῆς Ἀργολίδος, στόν Ἴναχο ποταμό καί στούς παραποτάμους, πλῆθος (14) μυκηναϊκῶν γεφυρῶν, γεγο-

νός πού ἀποδεικνύει τήν ἀκμή τοῦ μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ τοῦ 16^{ου} αἰ. π.Χ. (ἡ γέφυρα τῆς Καζάρμας, χάριν παραδείγματος).

Ἡ γέφυρα τῆς Ντέρτης εἶναι ἡ ἀρχαιότερη στήν μνήμη τῶν γερόντων. Τά στοιχεῖα τῆς φύσης, οἱ κατακλυσμοί, οἱ τεκτονικοί σεισμοί καί οἱ κατολισθήσεις τῶν βράχων ἄλλαξαν τό γεωλογικό ἀνάγλυφο πρὶν χιλιάδες χρόνια, ἀκόμη καί πρόσφατα.

Τό σημερινό χωριό μας ζώνεται ἀπό ἕναν τεράστιο πέτρινο κύκλο, σημειοθέτης εὐγλωττος τῶν τοπωνυμίων πού ἀκολουθοῦν: τά Λιθάρια, ἡ Ἀχόπετρα, ἡ Πλάκα, ἡ Πέτρα τοῦ Ἡλίου (Ἀν-Λιαῖς), ἡ Πέτρα τοῦ παπαῖ (Ἅγιοι Ἀπόστολοι), ἡ συστάδα τῶν μεγαλίθων στόν Σταυρό, ὁ Σκέμπος, τό περίβλεπτο κάθισμα, ὁ Πανάρατος, οἱ ὄρθιοι ὀγκόλιθοι δίπλα στήν Παναγιά, κρυμμένοι στίς αἰωνόβιες βελανιδιές, τό βενέτικο (μπλέ) μάρμαρο στήν Ἁγία Τριάδα τοῦ ἀθέατου οἰκισμοῦ τῆς Κροπνίτσας, τά πεσμένα συντρίμια ριζόβραχων, τρόχ(μ)αλων, μαρμάρων στήν στενή κοίτη τῆς Ντέρτης, στά περάσματα τοῦ Σαρανταπόρου. Ἐξαίφνης, μία αἰχμηρή βουνοκορφή ἀπό θεόρατους δολομίτες καί ἀσβεστόλιθους κομματιάστηκε σκορπῶντας λιθάρια, μεγαλίθους στίς περιοχές πού ἀναφέραμε ἀνωτέρω. Ἡ μεγαλύτερη σέ ὄγκο Πέτρα τοῦ Ἡλίου πιθανόν νά εἶναι τό κατάλοιπο ἐκείνης τῆς τεκτονικῆς, σεισμικῆς δονήσεως, καθώς καί τά συντρίμια τῶν ὀγκολίθων στίς στενές κοίτες τοῦ ποταμοῦ, σχηματίζοντας ἕνα ὑποτυπῶδες βατό πέρασμα στούς ἀνθρώπους.

Τό **Σελλιό** ἦταν ὁ πρῶτος ἀρχαῖος οἰκισμός καί οἱ Σελλοί ἦταν οἱ πρῶτοι, οἱ Ὀρέσται, πού διάβηκαν τά συντρίμια, τό δέριτρον, μετά τόν κατακλυσμό. Τό ἴδιο οἰκωνύμιο συναντᾶμε στά γειτονικά χωριά.

Σπάσανε τά νερά
Εἰσπνοή, ἐκπνοή, εἰσπνοή, ἐκπνοή
Ζωντανεύει ἡ ξερή γῆ.
Χίλια μύρια
Παγόβουνα λειώνουν
Ποτάμια, λίμνες, θάλασσες
Φουσκώνουν
Πνίγοντας τῶν γιγάντων
Τὴν αὐθάδεια.
Εἰσπνέει, ἐκπνέει, εἰσπνέει, ἐκπνέει
Ὁ πλανήτης Γῆ
Ἡ πάνσοφη, ἡ πλάστειρα, ἡ μάνα Γῆ
Μοναχὴ παλεύει μὲς στὰ ἔγκατα
Γεννῶντας
Βρυσομάνες, γάργαρες πηγές
Κεφαλόβρυσά.
Ἄτμίζει τά βρόχινα νερά
Συννεφιάζει ὁ οὐρανός
Ὅρεσται, Σελλοί
Μικρόσωμη φυλή
Σκαρφαλώνουν ἐπάνω στὰ βουνά.
Μετά τὴν γέννα
Ἄνασαινει βαρειά
Καλεῖ τὸν κοσμοκράτορα Ἡλιο
νά στεγνώσει
Τὸν ἀγέρα, τά δέντρα, τά πουλιά, τό χῶμα
Τὴν λασπουριά...
Οἱ Σελλοὶ ἀνάβουν τὴν πρώτη φωτιά
Παντρεύοντας ἀρσενικά μὲ θηλυκά κλαδιά.
Τὸν ξηροπλάτανο μὲ τὴν ἀγριοκερασιά
Τὸν κέδρο μὲ τὴν κληματαριά.

Ἡ Ντέρτη ἢ Δέρτη καί ἡ λέξη «δέρ-τρον»

Στό λῆμμα «δέρτρον», σύμφωνα μέ τό Λεξικό Liddell & Scott, ὁ Λυκόφρων, ποιητής καί γραμματικός τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ. στήν Βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξάνδρειας τῶν Πτολεμαίων, χρησιμοποίησε τήν λέξη «δέρτρον», γιά νά ἐρμηνεύσει τά αἰχμηρά θρυλλίγματα, τά συντρίμια τῶν βράχων. Τά δύο θέματα-ρίζες τῆς λέξεως, δερ- καί -τρον, ἀνάγονται στά ἐξῆς δύο ρήματα: τό ρ. δέρ-ω = δέρνω, χτυπῶ καί τό ρ. τι-τρώ-σκω = κτυπῶ, τρυπῶ, πληγώνω, σπάω, διαλύω. Ἐκεῖνοι οἱ παλιοί ἄνθρωποι ἀπέβαλαν τό δεύτερο ρῶ ἀπό τήν λέξη «δέρτρον», γιατί ἦταν δύσκολο στήν ἐκφορά τοῦ λόγου. Κατόπιν, τό δέρτρον, δηλώνοντας ἕνα σύνολο ὁμοειδῶν πραγμάτων, γίνεται θηλυκοῦ γένους, ἡ δέρτη, ὅπως, π.χ., ἡ ἀγέλη, ἡ δέσμη. Οἱ ὄρεσίβιοι πληθυσμοί τῶν Ἡπειρωτῶν προφέρουν τό γράμμα δέλτα πιό βαρειά, δ = ντ, π.χ., τό δένδρον = τό δέντρο, ὁ δραγάτης = ὁ ντραγάτης. Ἡ Δέρτη ἔγινε Ντέρτη κι ἔφτασε ἀπό στόμα σέ στόμα ἕως τίς μέρες μας. Οἱ ἠλικιωμένοι, μόνον αὐτοί, θυμοῦνται τήν γέφυρα τῆς Ντέρτης, τόν κατώδρομο, τόν πανώδρομο, τά καγκέλια μέ τό γκαλντερίμι (τήν καλύτερη ρύμη) πού ὀδηγοῦσε στό μοναστήρι τῆς Ἀγίας Τριάδος, στήν Κροπνίτσα. Σήμερα, διασώζεται ἡ λέξη δέρτη μέσα στή λέξη «ντέρτι», ἐνοῶντας τά συντρίμια τῆς καρδιάς μετά ἀπό μία ἀπογοήτευση. «Ἐχω ντέρτια καί καημούς», λέγει τό λαϊκό τραγούδι.

Εἶναι βέβαιον πώς στούς ἐπόμενους αἰῶνες ἀκολούθησαν πολλοί, νέοι καί ἰσχυροί σεισμοί. Ἡ ὀρμητικότητα τῆς ἀνοιξιάτικης ροῆς τῶν ὑδάτων κάθε χρόνο ὠθοῦσε, ἔσπρωχνε παρακάτω τούς ὀγκόλιθους, γλειμμένους, στρογγυλεμένους ἀπό τά νερένια χάρδια τοῦ Σαρανταπόρου. Κατεβαίνοντας στήν ὄχθη, δίπλα στά νερά πού τρέχουν, θά παρατηρήσει κάποιος στίς ἄκριες σκόρπιους τρόχαλους καί ἐπάνω τους κορμούς τῶν καχεκτικῶν δέντρων πού φύτρωσαν στίς ποταμίσιες νησίδες.

Βορειότερα τῆς Στράτσιανης, σώζεται ἡ γέφυρα τῆς Ζέρμας, χτισμένη τό 1747 καί θεμελιωμένη σ' ἕναν ὀγκόλιθο μέσα στήν κοίτη τοῦ ποταμοῦ. Ὁ ἔξυπνος πρωτομάστορας μέ πλῆθος μαστόρων καί μαθητῶν θεμέλιωσαν τό γιοφύρι καί στήριξαν τό

μεσαίο ακρόβαθρο (πόδι), ανάμεσα στο μεγαλύτερο και στο μικρότερο τόξο, σε πλαγιαστό όγκόλιθο.

Δυτικά του χωριού μας Πύργου βρίσκεται ο γειτονικός Άμαραντος και τὰ ἀτμοῦχα λουτρά του, σε απόσταση λίγων χιλιομέτρων. Στο τεύχος τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας» τοῦ Δημοσθένη Κόκκινου, τ. 338-339, τοῦ Ἰουνίου 1980, δημοσιεύθηκε ἡ ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ ὑψηλοῦ γεωλογίας Κ. Ν. Γκαραγκούνη γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τῶν ἀτμοθερμῶν Ἀμαράντου, Κονίτσης, νομοῦ Ἰωαννίνων. Ἡ ἀναφορά πού κάνει στὴν γεωλογία τῆς περιοχῆς μᾶς κέντρισε τὸ ἐνδιαφέρον καὶ παρουσιάζουμε ἓνα σύντομο ἀπόσπασμα:

Γεωλογία τῆς εὐρύτερας περιοχῆς

Ἡ περιοχή γεωτεκτονικῶς ἀνήκει στὴν ζώνη Ὁλονοῦ-Πίνδου. Τὰ στρώματα τῆς ζώνης αὐτῆς, κυρίως δολομίτες καὶ ἀνοικτόφαιοι ἀσβεστόλιθοι μεσοτριαδικῆς ἡλικίας, καθὼς καὶ σχιστοκερατολιθικὴ διάπλαση Ἄνω Τριαδικοῦ - Κάτω Κριτιδικοῦ, μάργες, ψαμμῖτες, λατυποπαγῆ καὶ φλύσχης* Ἡωκαίνου - Κάτω Ὀλιγοκαίνου, ὡς κάλυμμα ἐξ ἐπωθήσεως ἐπικάθηνται τοῦ φλύσχου τῆς ζώνης Ἀδριατικῆς-Ἰονίου.

Οἱ σερπεντῖναι τῆς Ἡπειρωτικῆς Πίνδου δὲν ἀποτελοῦν στοιχεῖα τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ σερπεντῖναι αὐτοὶ ἀνήκουν στὶς ὀφειολιθικὲς ἐκρήξεις τῆς ζώνης τῶν σχιστοκερατολιθικῶν στρωμάτων καὶ σερπεντινῶν τῆς Ἀνατ. Ἑλλάδος, ἐπικάθηνται δὲ τοῦ φλύσχου τῆς Ἡπειρωτικῆς Πίνδου δι' ἐπωθήσεως.

Ἐκτός ὅμως τῶν ἀνωτέρω σερπεντινῶν, παρατηροῦνται εἰς τὴν Ἡπειρον ὀφειολιθικὲς ἐκρήξεις καὶ εἰς διαφόρους θέσεις ἐντὸς τοῦ φλύσχου τῆς ζώνης Ἀδριατικῆς - Ἰονίου. Συγκεκριμένα, παρατηροῦνται σερπεντινωμένοι περιδοτῖτες ἐντὸς τοῦ φλύσχου, πλησίον τοῦ χωρίου Ζέρμα (ἐπαρχία Κονίτσης). Ἐπίσης μεταξύ τῶν περιοχῶν Πυρσόγιαννης καὶ Ζέρμας, καθὼς καὶ Πυρσόγιαννης, Πύργου, Λουτρῶν Ἀμαράντου.

* Ἀπὸ τὸ ρῆμα φλύω ἢ φλύξω = ὑπερχειλῶ ἐκ θερμότητος, ἀναζέω, βγάζω ἀτμόν.